

**Wykluczenie społeczne
osób z niepełnosprawnością
w środowisku lokalnym**

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 3314

Ilona Fajfer-Kruczek

**Wykluczenie społeczne
osób z niepełnosprawnością
w środowisku lokalnym**

Redaktor serii: Publikacje Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji
Urszula Szućcik

Recenzent
Bernadeta Szczupał

Równość, której żądamy,
to najbardziej znośny stopień nierówności.

G.Ch. Lichtenberg: *Aforyzmy*

Wstęp

Współczesna sytuacja ekonomiczna i społeczna osób niepełnosprawnych w Polsce, mimo upływu ponad dwóch dekad od rozpoczęcia transformacji ustrojowej, nadal nie jest stabilna. Negatywne zjawiska społeczne, takie jak bieda, bezrobocie, bezradność, nie zanikają, ale ewoluują w inne formy. Swymi skutkami obejmują szczególnie osoby najsłabsze i bezbronne. Jednym z najczęściej omawianych zjawisk na gruncie społecznym i naukowym w ostatnim dziesięcioleciu jest wykluczenie społeczne. Ze względu na ścisłe powiązanie tej kategorii pojęciowej z aktywną polityką wobec grup zakwalifikowanych jako narażone na wykluczenie lub wykluczone, w niniejszej publikacji poddane opisowi i ocenie zostaną wybrane aspekty uwarunkowania tego zjawiska wśród osób niepełnosprawnych.

Nadrzędnym celem tej pracy jest teoretyczno-empiryczna charakterystyka i analiza uwarunkowań wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych w aspekcie wybranych podejść i teorii naukowych, a także zaproponowanie własnej koncepcji inkluzji społecznej wskazanej kategorii osób.

Głównym przedmiotem dociekań są wybrane przejawy i konteksty wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych we wskazanym (specyficznym) mikrosystemie społecznym, rozumianym jako środowisko lokalne ujęte w ramach sieci administracyjno-terytorialnej. Taki właśnie mikrosystem stanowi jednostka terytorialna, którą jest powiat cieszyński. Wybrany obszar administracyjny ze względu na swe przygraniczne położenie posiada specyficzne uwarunkowania kulturowe, społeczne i infrastrukturę administracyjną oraz organizacyjną. Jest naturalnym środowiskiem życia osób niepełnosprawnych, w którym zachodzą unikalne interakcje społeczne. Środowisko lokalne – jednostka terytorialna – stanowi bezpośredni splot interakcji osób niepełnosprawnych z osobami pełnosprawnymi, z przedstawicielami instytucji i organizacji oraz z ich interesami. Zgodnie z popularyzowaną koncepcją społeczeństwa obywatelskiego ważną kategorią będzie pojęcie kapitału społecznego i ludzkiego.

Podjęmowany temat jest ważny poznawczo dla wybranego środowiska lokalnego – powiatu cieszyńskiego – z uwagi na brak kompleksowych opracowań naukowych dotyczących uwarunkowań wykluczenia społecznego osób niepełno-

sprawnych na tym terenie administracyjnym. Ponadto przegląd dotychczasowych raportów z badań nad ekskluzją osób niepełnosprawnych utwierdza w przekonaniu, że nie można uogólniać wniosków z nich płynących na określenie sytuacji osób niepełnosprawnych w konkretnych regionach administracyjnych i społecznych. Wobec tego egzemplifikacja zagadnienia ekskluzji jest ważna poznawczo i służy diagnozie tego zjawiska w praktyce. Zaproponowane i zastosowane procedury badawcze (ilościowe i jakościowe) mogą zostać zaadaptowane do diagnozy i oceny sytuacji osób niepełnosprawnych w kontekście wykluczenia społecznego innych regionów.

Zakres rzeczowy pracy obejmuje wybrane zagadnienia zawarte w trzech równoważnych dla podejmowanej problematyki częściach.

W pierwszych trzech rozdziałach, stanowiących teoretyczne podstawy badań, dokonano kwerendy literatury z zakresu wykluczenia społecznego, pojęcia i modeli niepełnosprawności oraz różnych form kapitału.

Rozdział pierwszy teoretycznych podstaw badań ukierunkowany jest na eksplorację społecznego wymiaru niepełnosprawności, modeli niepełnosprawności, a także na praktyczne aspekty orzecznictwa i nadawania statusu „niepełnosprawności” w polskim systemie zabezpieczenia społecznego. Za wiodący dla opisu sytuacji osób niepełnosprawnych przyjęto społeczny model niepełnosprawności. Natomiast przywołany prawny system orzecznictwa stanowi podstawę doboru grupy badanej z osób (prawnie) niepełnosprawnych. Ponadto odniesiono się do badań aktywności społecznej osób niepełnosprawnych oraz form systemowej pomocy i wsparcia w warunkach polskich, co stanowi tło interpretacyjne dla wyników badań empirycznych.

Rozdział drugi poświęcony jest usystematyzowaniu wielu podejść i koncepcji wykluczenia społecznego oraz zjawisk lokujących się w jego obszarze, co dało podstawę zastosowania w dalszych rozważaniach odpowiedniego aparatu pojęciowego. Oprócz tego wskazano na przyczyny i wskaźniki wykluczenia społecznego różnych grup społecznych. Zostały przywołane najważniejsze badania w Polsce i na świecie oraz praktyki przeciwdziałania ekskluzji społecznej w różnych strategiach. Za wiodącą dla dalszych procedur badawczych przyjęto koncepcję społeczeństwa obywatelskiego B.S. Turnera (B.S. TURNER, C. ROJEK, 2001), koncepcję trzech paradygmatów wykluczenia H. SILVER (1994) oraz koncepcję marginalizacji T. KOWALAKA (1998), a także syntetyczne ujęcie wykluczenia społecznego zaproponowane przez R. SZARFENBERGA (2005).

Ostatnia część teoretycznych podstaw badań stanowi syntezę przywołanych w literaturze koncepcji i definicji kapitału, zwłaszcza kapitału społecznego ze wskazaniem na źródła w literaturze zagranicznej oraz rodzimej. Szczególnie ważna dla dalszych interpretacji będzie koncepcja R.D. PUTNAMA (1995) i definicja zastane w literaturze polskiej (M. Theiss, M. Grewińskiego oraz P. Sztompki). W tym kontekście opisano również specyfikę powiatu cieszyńskiego jako obszaru badawczego, gdzie ów kapitał będzie analizowany.

W kolejnym rozdziale pracy zaprezentowano przyjętą koncepcję procedury badawczej opierającą się na teoretycznych podstawach badań i głównych założeniach badawczych.

Dalsza część opracowania stanowi identyfikację, deskrypcję, wyjaśnianie (a w obszarze badań jakościowych także interpretację) danych empirycznych w ramach badań własnych nad wykluczeniem społecznym osób niepełnosprawnych w środowisku lokalnym (na terenie powiatu cieszyńskiego) w trzech odrębnych poznawczo partiach dotyczących: specyfiki kapitału społecznego na badanym obszarze administracyjnym wobec zjawiska ekskluzji społecznej osób niepełnosprawnych, specyfiki wybranych obszarów wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych w subiektywnej opinii tych ostatnich oraz w opinii specjalistów pracujących na terenie objętym badaniami; w ostatnim podrozdziale empirycznym przybliżone zostały wymiary wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych w analizach fenomenologiczno-hermeneutycznych biografii indywidualnych przypadków.

W ostatnim rozdziale przedstawiono, zgodnie z założeniem pracy, spójny model przeciwdziałania ekskluzji społecznej osób niepełnosprawnych jako propozycję uzupełnienia dotychczasowych koncepcji o praktyczne możliwości wdrożenia rozwiązań systemowych na badanym terenie.

Jako że przedłożona Czytelnikom publikacja stanowi pokłosie dysertacji doktorskiej, przygotowanej pod kierunkiem naukowym dra hab. Zenona Gajdzicy, prof. UŚ, w oryginalnym tytule: „Wykluczenie społeczne osób niepełnosprawnych (na przykładzie powiatu cieszyńskiego)”, obronionej na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, jej zakres merytoryczny został przedstawiony jedynie w wybranych fragmentach, które mogą najbardziej zainteresować odbiorcę.

Pragnę podziękować Promotorowi za okazaną pomoc, motywację oraz cenne wskazówki. Mojej rodzinie dziękuję za wiarę, mężowi – za nieocenione wsparcie. Natomiast szczególne podziękowania pragnę złożyć wszystkim osobom z niepełnosprawnością, ich rodzinom, a także przedstawicielom instytucji rządowych i pozarządowych za pomoc i wsparcie w realizacji badań, udzielenie rzetelnych informacji oraz udostępnienie niezbędnych danych.

Ilona Fajfer-Kruczek

Social exclusion of people with disabilities in the local environment

Summary

In Polish reality, the day-to-day functioning situation of people with disabilities appears to be difficult, since the changes that have been taking place from the 1990s hardly managed to meet the real needs of the referred group. The present publication is an attempt at capturing this very issue in the interdisciplinary perspective, by bringing to a common ground such fields as special needs pedagogy, social pedagogy, sociology and social politics. The research undertaken herein remain within the positivist paradigm.

The study consists of six chapters, out of which first three constitute a theoretical take on the topic in question and the pivot for subsequent considerations. The fourth chapter embeds the assumed theoretical perspective in a methodological approach, whereas the following one presents the results of empirical research, as well as the interpretation thereof. Additionally, the final chapter is a proposition of a cohesive model of the people with disabilities' inclusion into the local environment.

“Disability” is a basic theoretical notion presented in the chapter one. In the context of the undertaken investigation, the following basic models of disability have been presented: social, medical, and the bio-psychosocial one. Moreover, there are also references to legal aspects relating to both the judicature and interpretation concerning the status of disability. Aside from the structural-functional outline of notion in question, an important point in the considerations is a depiction of the forming process of social as well as individual determinants of disability, in addition to the overview of contemporary research on situation of people with disabilities.

The subsequent chapter analyzes the phenomena of social exclusion and social marginalization in the literature on the subject. The readers' attention is also directed towards such issues as the indicators of exclusion, the variety of approaches and terminology, as well as the frequent yet notional use of the discussed phenomenon in politics and social praxis. In order to meet the needs of the research, an eclectic model of social exclusion has been assumed.

The chapter devoted to social and human capital expresses a proposition of embedding the considerations on creating the reality of people with disabilities in the perspective of social structure and interaction, especially important in relation to the local environment – the area defined by the scope of a local government administration, by which it is meant – the institutional scope.

As to methodological bases of the author's investigations, they locate the research project within the current of positivist studies. What is more, as a separate procedure,

aimed at complementing and expanding the topic, the qualitative method has been implemented. In both the approaches, the selecting process of the study group, the methods and techniques used, as well as research tools, have all been described and explained.

Selected notions pertaining to causes and spheres of social exclusion, have been presented in relation to the empirical research conducted in the area of the Cieszyn powiat (second-level administrative unit of local government in Poland, similar to county). The opinions of the studied people with disabilities are supplemented by the perspectives of professionals working with them directly and holding a down-to-earth view on their everyday reality. As a background, but at the same time as a contributive factor that is dynamically changing, the social-institutional capital of the selected powiat has been described.

A multifaceted model of the social inclusion and support to people with disabilities is put forward in the book's final chapter. The said model would take into account different levels of reality and the scope of social influences – legislation process, institutional implementation, education, social aid, specialist services, and others.

Ilona Fajfer-Kruczek

Die soziale Ausgrenzung von den Behinderten im lokalen Milieu

Zusammenfassung

Die Lage der Behinderten in polnischen Realien ist schwierig; die sich seit 90er Jahren des vorigen Jahrhunderts vollziehenden Veränderungen sind immer noch weit davon entfernt vollkommen zu sein. Die vorliegende Publikation ist ein Versuch, das Problem interdisziplinär, in Bezug auf Heilpädagogik, Sozialpädagogik, Soziologie und Sozialpolitik zu betrachten. Die Forschungen werden auf positivistisches Paradigma ausgerichtet.

Die Abhandlung besteht aus sechs Kapiteln, wobei die drei ersten eine theoretische und das vierte Kapitel eine methodologische Betrachtung des Themas sind; das nächste Kapitel beinhaltet die Ergebnisse der empirischen Forschungen und deren Interpretation. Der letzte Teil der Publikation präsentiert ein kohärentes Modell der sozialen Integration von den Behinderten in ihrem lokalen Milieu.

Die „Behinderung“ ist das grundlegende theoretische Problem, das im ersten Kapitel erörtert wird. Die Verfasserin schildert die wichtigsten Behinderungsmodelle: soziales, medizinisches und biospsychosoziales. Sie berücksichtigt dabei rechtliche Aspekte der Judikatur und die Auslegung von der Behinderung. Neben einer strukturell-funktionalen Darstellung findet man hier soziale und individuelle Umstände der Behinderung und einen Überblick über zeitgenössische Forschungen über die Lage von den zu dieser Gruppe gehörenden Personen.

Im nächsten Kapitel werden die in der Fachliteratur behandelten Phänomene: soziale Ausgrenzung und soziale Marginalisierung analysiert. Die Verfasserin hebt dabei hervor: Ausgrenzungsanzeichen, verschiedene Betrachtungsweisen und Terminologie und gängige Anwendung des Begriffs „Behinderung“ in der Politik und in sozialer Praxis. Zwecks der wissenschaftlichen Forschungen wurde das eklektische Modell der sozialen Ausgrenzung angenommen.

Das das soziale Kapital und das Humankapital betreffende Kapitel ist ein Vorschlag, die Betrachtungen über die Schaffung der Wirklichkeit von Behinderten hinsichtlich der gesellschaftlichen Strukturen und Interaktionen anzustellen; die letzten sind zwar in Bezug auf lokales Milieu, das mit institutionellen Grenzen der territorialen Selbstverwaltung abgesteckte Gebiet, besonders wichtig.

Methodologische Grundlagen eigener Forschungen lassen das vorliegende Forschungsprojekt im Bereich der positivistischen Forschungen ansiedeln. Außerdem bediente sich die Verfasserin der qualitativen Prozedur, um das Thema zu ergänzen und zu konkretisieren. In beiden Betrachtungsweisen wurden die Selektion der Versuchsprobe,

die angewandten Methoden und Techniken und Forschungswerkzeuge beschrieben und erläutert.

Manche die Ursachen und Bereiche der sozialen Ausgrenzung betreffende Fragen wurden in Bezug auf die im Teschener Landkreis durchgeführten empirischen Forschungen geschildert. Die Meinungen der behinderten Befragten werden durch die Meinungen von den mit ihnen direkt arbeitenden und sich in dem Alltag der Behinderten gut auskennenden Profis vervollständigt. Als sozialer Hintergrund und ein wichtiger, dynamisch variierender Faktor stellt die Verfasserin das institutionelle soziale Kapital der ausgewählten Landkreis dar.

Im letzten Kapitel wird ein komplexes Modell der sozialen Integration und Förderung von Behinderten präsentiert. Es berücksichtigt verschiedene Ebenen der Wirklichkeit und der Tragweite von sozialen Maßnahmen – die Legislative, institutionelle Umsetzung, Bildung, soziale Unterstützung, Fachdienstleistungen und andere.

Spis tabel

Tabela 1. Zestawienie najważniejszych elementów paradygmatów wykluczenia społecznego według H. Silver	38
Tabela 2. Klasyfikacje czynników wykluczenia społecznego według wybranych podejść	50
Tabela 3. Dwie klasyfikacje według natury czynnika ryzyka wykluczenia społecznego	50
Tabela 4. Zestawienie kategorii osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i podatnych na nie	54
Tabela 5. Czynniki i grupy wykluczone lub zagrożone wykluczeniem społecznym (według J. Czapińskiego i T. Panka)	62
Tabela 6. Definicje kapitału społecznego w polskiej literaturze	77
Tabela 7. Typy kapitału społecznego jako zasobu – systematyzacja według M. Theiss	78
Tabela 8. Zestawienie porównawcze i analityczne kapitału społecznego i kapitału ludzkiego (według J. Fiedel, T. Schuller, S. Baron)	82
Tabela 9. Kontakty osób niepełnosprawnych z niektórymi instytucjami i organizacjami społecznymi	87
Tabela 10. Zestawienie zastosowanych zmiennych i wskaźników	100
Tabela 11. Zestawienie zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych	103
Tabela 12. Struktura badanych profesjonalistów ze względu na płeć i miejsce pracy	112
Tabela 13. Struktura badanych osób niepełnosprawnych ze względu na miejsce zamieszkania i płeć	114
Tabela 14. Zestawienie danych uzyskanych z faktograficznych wywiadów z kierownikami OPS w gminach powiatu cieszyńskiego	120
Tabela 15. Zestawienie informacji na temat organizacji pozarządowych w powiecie cieszyńskim według gmin	127
Tabela 16. Przynależność do organizacji pozarządowej	134
Tabela 17. Organizacje pozarządowe działające na rzecz osób niepełnosprawnych znane profesjonalistom	135
Tabela 18. Projekty i działania w powiecie cieszyńskim przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych	137

Tabela 19.	Ocena relacji sąsiedzkich przez osoby niepełnosprawne	140
Tabela 20.	Osób niepełnosprawnych subiektywna ocena własnego dostępu do dóbr, usług oraz udziału w sferze usług publicznych na terenie powiatu cieszyńskiego	143
Tabela 21.	Ocena przygotowania instytucji do obsługi klienta niepełnosprawnego – w opiniach samych zainteresowanych	146
Tabela 22.	Sposoby spędzania wakacji przez osoby niepełnosprawne	148
Tabela 23.	Częstotliwość udziału osób niepełnosprawnych w imprezach kulturalno-rekreacyjnych w miejscu zamieszkania	149
Tabela 24.	Źródła informacji o aktualnościach, wydarzeniach, świecie	149
Tabela 25.	Udział osób niepełnosprawnych w wyborach powszechnych	150
Tabela 26.	Stopień wyizolowania poszczególnych kategorii osób niepełnosprawnych w powiecie cieszyńskim – w opinii profesjonalistów	152
Tabela 27.	Dostęp osób niepełnosprawnych do usług i instytucji/sfer publicznych – w opinii profesjonalistów ($N = 127$)	153
Tabela 28.	Opinia profesjonalistów na temat reakcji instytucji i organizacji na problemy osób niepełnosprawnych w środowisku lokalnym (liczba wskazań)	157
Tabela 29.	Czynniki sprzyjające powstawaniu zjawiska wykluczenia społecznego w powiecie cieszyńskim – w opinii profesjonalistów	159
Tabela 30.	Postulaty profesjonalistów pod adresem władz samorządowych w sprawie ograniczenia zjawiska wykluczenia osób niepełnosprawnych w powiecie cieszyńskim	160
Tabela 31.	Działania podejmowane przez profesjonalistów na rzecz integracji osób niepełnosprawnych	161
Tabela 32.	Fenomeny wykluczenia i zjawisk towarzyszących w biografiiach osób niepełnosprawnych (dane z wywiadów)	172

Spis wykresów i rysunków

Wykres 1. Struktura grupy badanej – liczba profesjonalistów według płci i miejsca pracy ($N = 127$)	113
Wykres 2. Ocena działań organizacji pozarządowych na rzecz osób niepełnosprawnych w powiecie cieszyńskim	136
Wykres 3. Ocena osób niepełnosprawnych odnośnie do przygotowania i obsługi klienta z niepełnosprawnością przez wybrane instytucje publiczne	147
Wykres 4. Potrzeba działań przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych w ich opinii	150
Wykres 5. Brak dostępu osób niepełnosprawnych do wybranych obszarów – w opinii profesjonalistów	153
Wykres 6. Opinia profesjonalistów na temat ograniczenia dostępu osób niepełnosprawnych do wybranych obszarów życia społecznego	154
Wykres 7. Obszary najbardziej dostępne dla osób niepełnosprawnych – w opinii profesjonalistów	155
Wykres 8. Zestawienie wyników opinii profesjonalistów według zakresu dostępu osób niepełnosprawnych do poszczególnych obszarów życia społecznego	155
Wykres 9. Dostęp osób niepełnosprawnych do wybranych usług – w opinii profesjonalistów (w %)	156
Wykres 10. Rozwiązywanie problemów osób niepełnosprawnych przez poszczególne kategorie instytucji i organizacji – w opinii profesjonalistów	157
Wykres 11. Marginalizowanie problemów osób niepełnosprawnych przez poszczególne kategorie instytucji i organizacji – w opinii profesjonalistów	158
Wykres 12. Czynniki wykluczające wskazywane przez profesjonalistów jako najbardziej znaczące	159
Wykres 13. Podejmowanie przez profesjonalistów działań na rzecz integracji osób niepełnosprawnych	161
Wykres 14. Dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych dotyczące liczby wypłaconych świadczeń ze względu na rodzaj orzeczenia	162

Wykres 15. Liczba osób niepełnosprawnych korzystających z usług Powiatowego Urzędu Pracy w Cieszynie (dane z końca 2010 r.)	163
Rys. 1. Mapa administracyjna powiatu cieszyńskiego	92
Rys. 2. Domy pomocy społecznej działające na zlecenie powiatu	117

Spis treści

Wstęp	7
1. Niepełnosprawność w ujęciu teoretycznym i praktycznym	11
1.1. Niepełnosprawność w ujęciu historycznym – wybrane aspekty	11
1.2. Koncepcje niepełnosprawności i jej definicje	13
1.3. Orzecznictwo jako prawna i społeczna forma ukonstytuowania się niepełnosprawności	17
1.3.1. Polskie orzecznictwo skutkujące statusem prawnym	17
1.3.2. Orzecznictwo do celów edukacyjnych	20
1.4. Osoba niepełnosprawna w społeczeństwie – statystyka, tożsamość, jakość życia, system prawnego wsparcia	21
1.4.1. Niepełnosprawność w ujęciu demograficznym i statystycznym	21
1.4.2. Tożsamość osób niepełnosprawnych	24
1.4.3. Jakość życia osób niepełnosprawnych	25
1.4.4. Prawny system pomocy i wsparcia dla osób niepełnosprawnych – założenia i regulacje	28
2. Zjawisko wykluczenia społecznego	35
2.1. Pojęcie „wykluczenie społeczne” w naukach społecznych	35
2.2. Wykluczenie społeczne – paradygmaty, koncepcje, definicje	36
2.3. Zjawiska współwystępujące w syndromie wykluczenia: nierówności społeczne, marginalizacja, dyskryminacja, ubóstwo	42
2.3.1. Nierówności społeczne	42
2.3.2. Marginalizacja społeczna	43
2.3.3. Dyskryminacja	44
2.3.4. Ubóstwo	46
2.4. Przyczyny i wskaźniki wykluczenia społecznego	48
2.5. Grupy wykluczone i narażone na wykluczenie	53
2.6. Przegląd dotychczasowych badań i stanowisk wobec wykluczenia społecznego i marginalizacji osób niepełnosprawnych	57
2.6.1. Osoby niepełnosprawne – ich dochody i jakość życia	58

2.6.2. Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych a ich wykluczenie z rynku pracy	58
2.6.3. Badania nad wykluczeniem osób niepełnosprawnych w Polsce	60
2.7. Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych	65
2.7.1. Działania zapobiegające procesowi wykluczenia społecznego i marginalizacji	65
2.7.2. Edukacja jako narzędzie przeciw wykluczeniu	69
2.7.3. Strategie polityczne	70
3. Kapitał społeczny i kapitał ludzki w kreowaniu rzeczywistości osób niepełnosprawnych	73
3.1. Koncepcje kapitału w naukach społecznych	73
3.1.1. Kapitał społeczny	74
3.1.2. Kapitał ludzki	80
3.2. Przestrzeń terytorialna i instytucjonalna przestrzeni dla kapitału społecznego	83
3.2.1. Instytucje i organizacje wobec spraw i interesów osób niepełnosprawnych na terenie jednostek samorządowych	84
3.3. Przestrzeń lokalna dla kapitału – pogranicze: Śląsk Cieszyński a powiat cieszyński	89
3.3.1. Istota pogranicza i specyfika Śląska Cieszyńskiego	89
3.3.2. Powiat cieszyński – ujęcie statystyczne	91
4. Metodologiczne podstawy badań własnych	95
4.1. Przedmiot i cel oraz rodzaj badań	95
4.2. Problem i problematyka badań	98
4.3. Hipotezy, zmienne i wskaźniki	100
4.4. Zastosowane metody, techniki oraz narzędzia badawcze	101
4.5. Organizacja badań własnych: teren badań oraz procedura doboru grupy badanej	107
5. Wykluczenie społeczne osób niepełnosprawnych na terenie powiatu cieszyńskiego w świetle badań własnych	111
5.1. Organizacja i przebieg badań empirycznych, struktura badanych grup	111
5.2. Specyfika kapitału społecznego w powiecie cieszyńskim wobec zjawiska wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych	114
5.2.1. Struktura instytucji i organizacji rządowych	115
5.2.2. Struktura organizacji pozarządowych w powiecie cieszyńskim	125
5.2.3. Programy i działania przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych na terenie gmin powiatu cieszyńskiego	133
5.2.4. Relacje sąsiedzkie osób niepełnosprawnych	139
5.3. Specyfika wykluczenia społecznego osób niepełnosprawnych na terenie powiatu cieszyńskiego	140
5.3.1. Subiektywna ocena dostępu do dóbr, usług i udziału w życiu społecznym według osób niepełnosprawnych	141

5.3.2. Sytuacja osób niepełnosprawnych na terenie powiatu cieszyńskiego w perspektywie profesjonalistów	151
5.3.3. Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy w powiecie cieszyńskim	162
5.4. Osobisty wymiar wykluczenia społecznego – analiza fenomenologiczno-hermeneutyczna biografii indywidualnych przypadków	166
6. Propozycja spójnej koncepcji przeciwdziałania ekskluzji społecznej osób niepełnosprawnych w badanym środowisku lokalnym – powiat cieszyński	179
Zakończenie	185
Bibliografia	187
Summary	213
Zusammenfassung	215
Spis tabel	217
Spis wykresów i rysunków	219

Projektant okładki: Anna Gawryś

Korektor: Marzena Marczyk

Łamanie: Alicja Załęcka

Copyright © 2015 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-8012-377-9

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-378-6

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 14,0. Ark. wyd. 19,0. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 38 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek